

TIL VA MADANIYAT

ISSN 2181-922X

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

O'ZBEKISTON

2023 Vol. 4

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN:

LANGUAGE AND CULTURE

2023 Vol. 4

**www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz**

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov
Bosh muharrir o'rinbosari: Nodir Jo'raqo'ziyev
Mas'ul kotib: Ozoda Tojiboyeva

Tahrir kengashi

Hamidulla Dadaboyev, Mustafo Bafoyev, Samixon Ashirboyev, Shodmon Vohidov (Tojikiston), Qozoqboy Yo'ldoshev, Farhod Maqsudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ülvi (Ozarbayjon), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jo'raqulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Nozliya Normurodova, Odiraxon Jamoldinova, Ziyoda Teshaboyeva.

Tahrir hay'ati

Nazef Shahrani (AQSH)	Abdulaziz Mansur (O'zbekiston)
Elizabetha Ragagnin (Italiya)	Timur Xo'jao'g'li (AQSH)
Ahmadali Asqarov (O'zbekiston)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akmal Nur (O'zbekiston)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Nikolas Kantovas (Buyuk Britaniya)
Bahtiyar Aslan (Turkiya)	Akmal Saidov (O'zbekiston)
Emek Üşenmez (Turkiya)	Mark Toutant (Fransiya)

“O'zbekiston: til va madaniyat” jurnali – lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi – ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov

Deputy Editor in Chief: Nodir Jurakuziev

Executive secretary: Ozoda Tajibaeva

Editorial board

Hamidulla Dadaboev, Mustafo Bafoev, Samikhan Ashirboev, Shodmon Vohidov (Tajikistan), Qozoqboy Yuldashev, Farhad Maksudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ülvi (Azerbaijan), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jurakulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Nozliya Normurodova, Odinakhan Jamoldinova, Ziyoda Teshabaeva

Editorial Committee

Nazif Shahrani (USA)	Abdulaziz Mansur (Uzbekistan)
Elisabetta Ragagnin (Italy)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ahmadali Asqarov (Uzbekistan)	Tanju Seyhan (Turkey)
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Hisao Komatsu (Japan)
Akmal Nur (Uzbekistan)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Akrom Habibullaev (USA)	Nicholas Kontovas (Great Britain)
Bahtiyar Aslan (Turkey)	Akmal Saidov (Uzbekistan)
Emek Üşenmez (Turkey)	Marc Toutant (France)

“Uzbekistan: Language and Culture” is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

Muhittin Gümüş

Türkiye Türkçesi ve Özbekçe söz Varlığında Göz Kelimesiyle
Oluşan Deyimler ve Birleşik Kelimeler.....6

Jo'ra Xudoyberdiyev

Birinchi turkologiya qurultoyi va plenumida turkiy tillardagi
singarmonizm muhokamasi.....26

Dilafruz Xudoyqulova

Ingliz va o'zbek tillaridagi farmatsevtika terminlarini kognitiv-
semantik aspektda tadqiq etish.....70

Sanjar Mavlyanov

O'zbek tili diplomatik terminlarining semantik tasnifi.....83

Adabiyotshunoslik

Узоқ Жўрақулов, Мақпал Оразбек

Әдебиеттегі «көлеңке» архетипі (Абай мен Оскар Уайльд
шығармаларындағы «жан» мен «көлеңке» табиғаты).....102

Hasan Bekiroğlu

Nazar Eşankul'un "İstila" Hikâyesi'ndeki Halk Kültürü
Unsurları İncelenmesi.....113

Orzigul Hamroyeva

Fitratning aruz va milliy she'r tizimi xususidagi mulohazalari.....130

Fan. Ta'lim. Metodika

Gulnara Iskandarova

Oliy ta'limda sifat va malakaga asoslangan baholash.....142

CONTENT

Linguistics

Muhittin Gumush

Idioms and Compound Words Formed with the Word Eye in
Turkey Turkish and Uzbek Vocabulary.....6

Jura Khudoyberdiev

Discussion of Synharmonism in Turkic Languages at the First
Turkology Congress.....25

Dilafruz Khudoykulova

The topicality of the research of pharmaceutical terms in English
and Uzbek in cognitive-semantic aspects.....70

Sanjar Mavlyanov

Semantic Classification of Uzbek Diplomatic Terms.....83

Literature

Uzok Jorakulov, Makpal Orazbek

Archetype of "shadow" in literature (The nature of "soul" and
"shadow" in the works of Abai and Oscar Wilde).....102

Hasan Bekiroglu

Investigation Of Folk Culture Features In Nazar Eşankul's
"Investment" Story.....113

Orzigul Hamroeva

Fitrat's comments on Aruz and national poetry system.....130

Science. Education. Methodology

Gulnara Iskandarova

Quality and Skill-based Assessment in Higher Education 142

LINGVISTIKA
LINGUSTICS

Türkiye Türkçesi ve Özbekçe Söz Varlığında Göz Kelimesiyle Oluşan Deyimler ve Birleşik Kelimeler

Muhittin Gümüş¹

Öz

Sözlük bilimi çalışmaları geçmiş yıllara göre daha farklı yöntem ve usuller çerçevesinde yapılmaktadır. Buna bağlı olarak diller arasındaki ilişkilerin nicel ve nitel araştırma yolları da değişmektedir. Bir milletin kültürüne ve dolayısıyla diline ait bütün öğelerin yani söz varlığının geçmişten geleceğe taşınmasında sözlüklerin değeri tartışılmaz. Ancak söz varlığını oluşturan öğelerin yalnızca alfabetik sırayla değil tematik olarak da sözlük hazırlama yoluna gidilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Türkçesi ve Özbekçede “göz” kelimesiyle oluşan deyimler ve birleşik kelimelerin tespit edilmesi ve söz varlığı öğeleri arasında tematik ilişkilerin kurulmasıdır. Tarihi sözlüklerle modern sözlük bilimi çalışmaları arasındaki farklar dikkate alınması gerektiğinden hareketle “göz” kelimesiyle oluşmuş söz varlığı öğelerinin dil öğretimi amacıyla okuma-anlama ve dinleme anlama becerisini kazandırmaya ve geliştirmeye yönelik metin oluşturmada tematik sözlük çalışmaları önemli rol oynayacağına yönelik düşünceler sunulmaktadır. Özellikle tematik dil sözlüklerinin hazırlanması için derlem dilbilimi çalışmalarına yer verilmesinin önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *sözlük bilimi, deyimlerde göz, derlem dilbilimi, tematik sözlükler, Türkçede göz, Özbekçede göz.*

Giriş ve Kavramsal Çerçeve

Dilbilim, dilin kuramsal ve tanımlayıcı yönüyle, uygulamalı dil araştırmaları ve dil öğrenimi alanlarıyla ilgili bilim alanıdır. Modern dilbilim, uygulamalı bilimlerde içinde yer alır ve dilin ses, yapı,

¹Muhittin Gümüş – Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü Öğretim Görevlisi, Bişkek-Kırgızistan.

E-posta: muhittin.gumus@manas.edu.kg

ORCID ID: 0000-0002-0991-2642

Alıntı için: Muhittin Gümüş. 2023. “Türkiye Türkçesi ve Özbekçe söz Varlığında Göz Kelimesiyle Oluşan Deyimler ve Birleşik Kelimeler”. *Özbekistan: Dil ve Kültür* 4: 6 – 25.

söz dizimi, anlam, dil psikolojisi vb. alt disiplinlerinden oluşur. Teorik dilbilim, dilin evrensel yapısını anlamak için tanımlama yapmakla ilgilidir. Uygulamalı dilbilim, dil çalışmalarıyla bilimsel bulguları, dil eğitimiyle ilgili yöntemler kullanır. Dilbilim; dil felsefesi, üslup, retorik, göstergebilim, sözlükbilim ve çeviri ile de ilgili bir alandır.

“Bilişsel dilbilim (cognitive linguistic), diğer dilbilim alanlarından farklı olarak, insanı ve insanın algısını merkez alan alanlar arası bir bilim dalıdır. İnsan algısında beden ve bedenine dile yansımalarının bir bütün olarak değerlendirilip; dilsel algı oluşumunda insan bedeninin önemini betimlenmesi/tasvir edilmesi özellikle bilişsel dilbilim ile birlikte hızla artmıştır” [Varoğlu 2013, 34].

Bu araştırmada insan bedeninin önemli bir organı olan TT: göz, Özb. T: köz kelimelerinin her iki Türk lehçesindeki söz varlığı öğelerini (deyimler, atasözleri ve birleşik kelimeler) ele alarak kavramsal/anlamsal bir karşılaştırmayla duygu türleri bakımından ifade ettikleri ettiği ve sahip oldukları anlamsal çerçeve üzerinde yorumlara yer verilmiştir. Karşılaştırma sonucunda Türkiye Türkçesinde göz kelimesinin Özb.T: köz kelimesinden daha geniş ve daha derin bir kavramsal çerçeveye sahip olduğu anlaşılacak şekilde derlem dilbiliminin usulleriyle yapılacak sözlük bilimi çalışmaları sorunu çözmede ve leksikoloji çalışmalarını da geliştirecektir.

Sözlükler fişleme yoluyla birkaç sözlük yazarının inisiyatifiyle bırakılmayacak kadar ciddi bir araştırma alanı olduğu modern dil çalışmalarından anlaşılmaktadır.

Türkiye Türkçesi ile ilgili söz varlığı çalışmalarında <https://sozluk.gov.tr/> ağ adresinde yer alan Türkçe Güncel Sözlük ile Ö. Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-2 cilt (1998) ana kaynak olarak geçerliliğini sürdürmektedir.

Sözlük bilimi, bilişsel dilbilim, derlem dilbilimi gibi alanların çalışma yöntemleriyle deyimlerin, atasözlerinin ve değişik anlamlarla dolu birleşik kelimelerin genel söz varlığı içinden, edebî eserlerden, bilimsel çalışma metinlerinden, basın yayın alanıyla ilgili yazılardan, sosyal bilimler, fen bilimleri, sağlık bilimleri vb. alanlarla ilgili kaynaklar sözlük bilimi ile derlem dilbilimi çalışmalarının kapsamına girmektedir.

Yöntem

Konuyla ilgili kaynak taraması yapılarak konuyu içerik bakımından yeterli derecede temsil edebilecek sözlük tespit edildi. Daha sonra çeşitli eserlerden çalışmanın kavram alanıyla ilgili deyimler, atasözleri ve birleşik kelimeler içerik analizi yöntemiyle duygu tür-

leri ve öge türlerine göre tasnif edildi. Göz kelimesiyle oluşan söz varlığı ögelerinin anlamları betimleme yöntemiyle açıklanmıştır, daha geniş açıklama gerektiren durumlarda ise yorumlama yöntemine başvurulmuştur.

Evren ve Örneklem

Türkiye Türkçesinde “göz” kelimesi ya da organ adlarıyla oluşan deyimler üzerine yazılmış bilimsel makaleler [Baş 2016; Dohman 2022; Karadavut 2023; Şahin 2023; Atmaca 2009; Gümüşatam 2010; Çelik 2017; Duman ve Sorokina 2017; Özbay 2010, Hamidov 2006; Aydoğmuş 2020; Okul 2022 ile sözlük olarak da Aksoy 1998; Türkçe Güncel Sözlük, Özbek Tilining Izohli Lugati; 2020; düzeltilmiş 2. baskı; Özbek Tilining Izohli Lug’ati 2022: Teshaboyeva; 2016; Mahmudov ve Hudaiberganova 2013; Rahmatullayev 1978) yazılmıştır. Bilimsel yazılar genel olarak söz varlığı ögelerinin gramer özellikleri üzerine konuları işlerken, sözlüklerde daha çok alfabetik sıraya göre dizinlenerek yanlarında açıklamaları verilmiştir.

Çalışmamızda esas alınan eserler her iki Türk lehçesinin millî sözlükleri olan Türk Dil Kurumu yayını olan Güncel Türkçe Sözlük, Ö. Asım Aksoy’un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2 ;1998 adlı eserdeki “göz” ile Özbek Tilining Izohli Lugati; 2020; düzeltilmiş 2. baskı; Özbek Tilining Izohli Lug’ati; 2022 ve Özbek Tilining İzohli Frazelogik Lug’ati; 1978 ve Fazilov, M. Aql aqldan Quvvat oladi; Hikmatli Sözlar, Aforzmlar va Maqollar adlı eserde belirtilen söz varlığı içinde “köz” maddesi ile sınırlanmıştır.

Bulgular

A. Türkiye Türkçesinde “Göz” Kelimesiyle Kurulan Söz Varlığı Ögeleri; Deyimler, Atasözleri, Birleşik Kelimeler.

Türkiye Türkçesinde deyim, “gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir”; [Türkçe Sözlük 2011, 651]. Ömer Asım Aksoy, deymi “bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” [Aksoy 1991, 52] şeklinde tanımlamıştır.

Araştırmacı Melike Baş “*Türkçede Göz Sözcüğünün Deyimler Aracılığıyla Kavramsallaştırılması*” (2016) adlı makalesinde 12 farklı deyimler sözlüğü taranarak elde edilen ve içinde göz sözcüğü geçen 374 deyimden söz eder. Deyimler, insanların deneyimle-

rini, dünya görüşlerini, yaşam biçimlerini yansıtan topluma ait dil ürünleridir, dolayısıyla kültürel ve bilişsel kavramsallaştırmaları ortaya çıkarmada önemli kaynaklardır.

Güncel Türkçe Sözlük'te göz: 1. isim, anatomi Görme organı; basar, ayn, çeşm, dide. 2. isim Bazı deyimlerde, görme ve bakma: Gözden geçirmek. Gözden kaybolmak. Göz önünde. Gözü keskin. 3. isim ► oda: 4. isim Bakış, görüş: 5. isim ► kaynak (I): 6. isim Delik, boşluk, İğnenin gözü. 7. isim ► çekmece: Masanın gözleri. 8. isim Terazi kefesini. 9. isim ► nazar: 10. isim Sevgi, ilgi, gönül bağlantısı: Gözüm canım efendim. 11. isim Ağacın tomurcuk veren yerlerinden her biri: Göz aşısı. 12. isim ► hane: Dama tahtasında altmış dört göz vardır. 13. isim Bazı yaraların uç bölümü: Çıbanın gözü.

Türkiye Türkçesinin edebî söz varlığı içinde göz” kelimesinden türetilmiş deyim, birleşik kelime, kalıp söz, fiil ve atasözü toplamı 390'dur. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük ile Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü; Aksoy;1993'te yer alan “göz” kelimesiyle kurulan deyimler, atasözleri, kalıp sözler şunlardır:

- (bir kadın bir erkekte) gözünü açmak
- (bir şey birinin) gözünde olmamak
- (bir şey) gözünü almak
- (bir şeyde) gözü olmak
- (bir şeyde) gözü olmamak
- (bir şeye veya kimseye)... gözüyle bakmak
- (bir şeye) gözünü yummak
- (bir şeyin) gözü kör olsun
- (bir şeyin) gözünü çıkarmak
- (bir yerde) gözünü açmak
- (birinden) gözü su içmemek
- (birini veya bir şeyi) gözü kesmemek
- (birini veya bir şeyi) gözü tutmak
- (birini) gözüm görmesin
- (birinin bir şey) gözünü bağlamak
- (birinin) gözüne girmek
- (birinin) gözünü açmak
- (birinin) gözünü korkutmak
- (birinin) gözünün yaşına bakmamak
- (birinin) gözünde
- Abdalın karnı doyunca göz yolda olur.
- Abdalın karnı doyunca gözü pabucundadır (yolda olur).
- Aç gözünü, (yoksa) açarlar gözünü.
- göz taşı gözyaşı
- Göz terazi; el mizan.
- göz ucuyla
- göz ucuyla görmek
- göz ucuyla süzmek
- göz var, izan var
- göz yıldırım
- göz yoklaması
- göz yordamıyla
- göz yummak
- göz yummamak
- göz yuvarı
- göz yuvası
- göz zarı yangısı
- gözaltı
- gözaydın etmek
- gözaydına gelmek
- gözaydına gitmek
- gözdağı
- gözdağı vermek
- gözdemiri
- gözden (veya gözünden)
- gözden (veya gözünden) düşmek

- Aç ölmez, gözü kararır; susuz ölmez, benzi sararır.
- açgöz
- açıkgöz
- Açın gözü ekmek teknesinde olur.
- Açın karnı doyar, gözü doymaz
- Ağanın gözü ata tımadır.
- Ağanın gözü öküzü (ineği) semiz eder.
- Ağanın gözü, yiğidin sözü.
- Ağaran baş, ağlayan göz gizlenmez
- Ağız büzülür, göz süzülür, ille burun, ille burun.
- Ağrılarda göz ağrısı, her kişinin öz ağrısı
- Ağzı eğri, gözü şaşı ensesinden (arkasından) belli olur (bellidir).
- Ağzına tat bulaşanın gözü pekmez tutumundadır
- altıngöz
- Anasının gözü
- Aşığın gözü kördür (kör olur).
- aynagöz
- Azıksız yola çıkanın iki gözü el torbasında kalır.
- Bak bana bir gözle, bakayım sana iki gözle.
- Bakan göze bağ (yasak) olmaz.
- balıkgözü
- Baş göz etmek
- Bekar gözü, kör gözü.
- Bir anaya bir kız, bir kafaya bir göz.
- Bir gözün gördüğü bir göze (başkasına) hayır etmez.
- bu gözle
- cam göz
- camgöz
- Caminin (mescidin) mumunu yiyen kedinin gözü kör olur
- cingöz
- çakır göz
- çekik göz
- çıplak gözle
- Dağları ıssız sanma, körleri gözsüz sanma
- gözden (veya gözünden) kaçırmak
- gözden (veya gözünden) kaçmak
- gözden çıkarmak
- gözden geçirmek
- gözden gönülden çıkarmak
- Gözden irak olan gönülden de irak olur.
- gözden irak tutmak
- gözden irak tutulmak
- gözden kaybetmek
- gözden kaybolmak
- gözden nihan olmak
- gözden uzak tutmak
- gözden uzaklaşmak
- göze almak
- göze batmak
- göze çarpmak
- göze diken olmak
- göze gelmek
- göze girmek
- göze görünmek
- göze görünmemek
- göze göz
- göze göz dişe diş
- göze yasak olmak
- gözevi
- gözle görülür, elle tutulur hâle gelmek
- gözle yemek
- gözleri bayılmak
- gözleri berraklaşmak
- gözleri buğulanmak
- gözleri bulutlanmak
- gözleri çakmak çakmak (olmak)
- gözleri çivilenmek
- gözleri çukura gitmek (veya kaçmak)

- devegözü
- Devletli gözü perdeli olur.
- dört göz
- Duvarın kulağı var, gözünü de unutma.
- El için ağlayan (iki) gözden olur; (yar için dövünen dizden olur).
- Ergen gözüyle kız alma, gece gözüyle bez alma
- eski göz ağrısı
- eski göz ağrısı
- Fazla (artık) mal göz çıkarmaz.
- Gören gözün hakkı vardır.
- göz (veya gözünün) kuyruğuyla bakmak
- göz (veya gözünün) ucuyla bakmak
- göz açamamak
- göz açıklığı
- göz açıp kapayıncaya kadar
- göz açtırmamak
- göz akı
- göz alabildiğine
- göz alıcı
- göz altı
- göz ardı etmek
- göz aşısı
- göz aşinalığı
- göz atmak
- göz bağı
- göz bağıcı
- göz bankası
- göz banyosu
- göz bebeği
- göz bilimi
- gözleri dolmak (veya dolu dolu olmak)
- gözleri dönmek gözleri düğümlemek
- gözleri fıldır fıldır etmek
- gözleri fıldır fıldır olmak
- gözleri ışıklı (olmak)
- gözleri ışımak (veya ışıldamak)
- gözleri kan çanağına dönmek (veya kanlanmak)
- gözleri kapanmak
- gözleri nemlenmek
- gözleri parlamak (veya parıldamak)
- gözleri sulanmak
- gözleri süzülme
- gözleri şıldır şıldır dönmek
- gözleri şimşeklenmek
- gözleri takılıp kalmak
- gözleri vefecri okumak
- gözleri yaşarmak
- gözleri yuvalarından (veya evinden) fırlamak (veya uğramak)
- gözlerinde şimşek çakmak
- gözlerinden okumak
- gözlerinden perde kalkmak
- gözlerine bir ağırlık çökmek
- gözlerine içirmek
- gözlerine inanmamak
- gözlerine mil çekmek
- gözlerini (veya gözleri) fal taşı gibi açmak
- gözlerini bayıltmak
- gözlerini belirtmek
- gözlerini bitirmek
- gözlerini devirmek

- göz boncuğu
- göz boyamak
- göz çukuru
- göz değmek
- göz dikeği
- göz dikmek
- göz dişi
- göz doktoru
- göz doldurmak
- göz doyurmak
- göz emeği
- göz erimi
- göz etçiği
- göz etmek
- göz gezdirmek
- Göz gördüğünü (ağız yediğini) ister.
- göz göre göre
- Göz görmeyince gönül katlanır.
- Göz görür, gönül ister (çeker).
- göz göz
- göz göze
- göz gözü görmemek
- göz hakkı
- göz hapsi
- göz kadehi
- göz kamaştırıcı
- göz kamaştırmak (veya almak)
- göz kapağı
- göz kararı
- göz kaş süzmek
- göz kesesi
- göz kesilmek
- göz kırpmadan
- göz kırmak
- göz kırpmamak
- gözlerini duman kaplamak
- gözlerini hayata açmak
- gözlerini kaçırmak
- gözlerinin içi gülmek
- gözlerinin içine kadar kızarmak
- gözü (veya gözleri) (bir şeyde veya bir şeyin üzerinde) olmak
- gözü (veya gözleri) açılmak
- gözü (veya gözleri) dönmek
- gözü (veya gözleri) kamaşmak
- gözü (veya gözleri) karar-mak
- gözü (veya gözleri) kaymak (veya kaçmak)
- gözü (veya gözleri) okşamak
- gözü (veya gözleri) takılmak
- gözü (veya gözleri) üstünde kalmak
- gözü aç
- gözü açık
- gözü akmak gözü alışmak
- gözü almamak
- gözü arkada kalmak
- gözü bağlı
- gözü bulanmak
- gözü büyükte olmak
- gözü çıkasıca
- gözü dalmak
- gözü değmek
- gözü dışarıda
- gözü doymak
- gözü doymaz
- gözü dönesi
- gözü dumanlanmak
- gözü dünyayı görmemek
- gözü gibi bakmak (veya saklamak veya esirgemek veya sakınmak)
- gözü gibi sevmek
- gözü gitmek
- gözü gönlü açılmak

- göz koymak
- göz kulak olmak
- göz kuruluğu
- göz memesi
- göz merceği
- göz nuru
- gözü görmemek (birini veya bir şeyi) gözü görmez olmak
- gözü göz değil
- gözü hiçbir şey görmemek
- gözü ısırarak
- gözü ilişmek
- gözü kalmak
- gözü kapalı
- gözü kara
- gözü keskin
- gözü kesmek
- gözü kızmak
- gözü korkmak
- gözü pek
- gözü pek
- gözü sönmek
- gözü sulu
- gözünde tütmek
- gözünden (veya gözlerinden) uyku akmak
- gözünden (veya gözlerinden) yaş (veya yaşlar) boşanmak
- gözünden kıskanmak
- gözünden sakınmak
- gözüne (veya gözlerine) bakmak
- gözüne batmak
- gözüne çarpmak
- gözüne diken olmak
- gözüne dizine dursun
- gözüne hiçbir şey görünmemek
- gözüne ilişmek
- gözüne karasu inmek
- gözüne kestirmek
- gözü gönlü tok
- göz pınarı
- göz sevdası
- göz süzmek
- göz önü
- göz pencere
- Gözü tanede olan kuşun ayağı tuzaktan kurtulmaz.
- gözü tok
- gözü toprağa bakmak
- gözü tutmak
- gözü uyku tutmamak
- gözü yememek gözü yılmak
- gözü yolda
- gözü yüksekte
- gözüm çıksın (veya kör olsun)
- gözüm!
- gözümün nuru
- gözün ... görsün
- gözün aydın!
- gözünde (veya gözlerinde) şimşek (veya şimşekler) çakmak
- gözünde büyüme
- gözünde büyütme
- gözünde kan tütme
- ilk göz ağrısı
- karagöz
- kartalgözü
- Kaş ile göz, gerisi (kalanı, artanı, dahası) söz.
- Kaşıkla verip sapıyla gözünü çıkarmak
- kedigözü
- Kel ölür, sırma saçlı olur; kör ölür, badem gözlü olur.
- kem göz
- kemer gözü
- kene göz
- koltuk gözü
- koyungözü
- Körün istediği bir göz, iki(-si) olursa ne söz.

- gözüne sokmak
- gözüne uyku girmemek
- gözünü (veya gözlerini) açmak
- gözünü (veya gözlerini) dikmek
- gözünü (veya gözlerini) duman bürümek
- gözünü (veya gözlerini) kan bürümek
- gözünü (veya gözlerini) kapamak
- gözünü (veya gözlerini) kırpmadan
- gözünü (veya gözlerini) oymak
- gözünü ... hırsı bürümek
- gözünü ağartmak
- gözünü alamamak
- gözünü ayırmamak
- gözünü çıkarmak
- gözünü daldan budaktan (veya çöpten) esirgememek (veya sakınmamak)
- gözünü doyurmak
- gözünü dört açmak
- gözünü gözüne dikmek
- gözünü hırs bürümek
- gözünü karartmak
- gözünü kin bürümek
- gözünü sevda (veya aşk) bürümek
- gözünü sevdiğim
- gözünü seveyim
- Gözünü toprak doyursun.
- gözünü üstünden ayırmamak
- gözünü yıldırmaq
- gözünü yummak
- gözünün (veya gözlerinin) içine bakmak
- gözünün bebeği gibi sevmek
- gözünün çapağını silmeden
- gözünün ferisi sönmek
- gözünün içine baka baka
- gözünün önünden ayırmamak
- Güzel gözünden, yiğit sözünden belli olur.
- Güzele bakmanın göze faydası var.
- Körün istediği iki göz, biri ela biri boz.
- Körün isteği bir göz, ikisi olursa ne söz.
- kötü göz
- kuşgözü
- lokma göz
- malın gözü
- mandagözü
- mühür göz
- öküzgözü
- palamar gözü
- paragöz
- patlak göz
- petek göz
- sarıgöz
- sırgöz
- sulu göz
- sürmeyi çalmak (veya çekmek)
- süzgül göz
- Tan yeri ağarınca hırsızın gözü kararır.
- tepegöz
- tepegözler
- torpido gözü
- turnagözü
- Türk'ün akli gözünde.
- tütsü gözü
- uyur göz
- yalngöz
- yüz göz
- gözünün önüne gelmek
- gözünün önünü görme-mek
- gözünün üstünde kaşın var dememek
- gözüyle (veya gözleriyle) tartmak
- gözüyle görmek
- gümüş göz
- gündüz gözüyle
- halkalı gözler

- horozgözü
- Horoz ölü, gözü çöplükte kalır.

B. Özbekçede “Göz” Kelimesiyle Kurulan Deyimler, Atasözleri ve Birleşik Kelimeler

Çağdaş Türk edebî yazı dillerinin önemli bir kolunu temsil eden Özbekçede “Köz: 1. Tirik mavjudatning kōriş a’zosi. (TT: Canlı varlıkların görme organı.) 2. nazar, nigoh; karash. TT: nazar, nigâh, bakış, 3. ko’rish qobiliyati: görme becerisi. 4. Kōçma ba’zi narsalarning biror belgisi bilan ajralib, ko’zga okşab ketadigan qismi, bo’lagi. Derazaning kōzi. Yog’oçning ko’zi. Bulakning kōzi. TT: ad aktarması: bazı şeylerin bir parçasıyla öne çıkıp göze benzeyen kısmı. Kapının gözü, ağacın gözü, bulağın gözü. Yüzüğün gözü.

Özbek Tilining İzohli Frazеologik Lug’ati; 1978, s.133-151), A. Madvaliyev editörlüğünde Kiril harfli yayımlanan E. Begmatov, vd. (2006); O’zbek Tilining İzohli Lug’ati (5 cilt; sayfa 444.-449.), sözlük ile, O’zbek Tilining İzohli Lug’ati (5. Cilt), 2008; 443-448) ve Özbek Tilining İzohli Lug’ati (2022; 6 cilt) adlı Özbek Latin harfleriyle eserlerde tespit edilen “köz” kelimesiyle kurulan söz varlığı ögelelerinden deyimler, atasözleri, kalıp sözler, birleşik kelimeler, isimler, sıfatlar ve fiillerin toplamı 253’dir. Bizim tespit ettiklerimiz aşağıdaki gibidir:

- aqli kōzida bōlmoq
- Kōşning kōr bōlsa, kōzingni qis!
- buloqning kōzi
- kōz boş bilan o’tgan
- derazaning kōzi
- kōz bōyamoq
- dunyo kōziga qorong’i
- kōz bōyomoq
- Dunyodan kōz yummaoq
- kōz gavhari
- humor kōz
- kōz ilg’amas
- işning kōzini bilmoq
- kōz ilg’amaslik
- jonini kōziga kōrsatmoq
- kōz ilgarmoq
- kōk kōz
- kōz ilinmoq
- kōrgani kōzi yōq
- kōz kiri bilan qaramoq
- kōz kōrib turmoq
- kōz kōrib (kōrmagan), quloq ešitmagan
- kōz kosasi
- kōz oçib kōrmoq
- kōz kōzga tuşmoq
- kōz oçib yumgunça
- kōz oçgani qōymaslik
- kōz oçilmoq
- kōz oçib kōrgan
- kōz oçirmaslik
- kōz oçib kōrgan
- kōz oçmoq
- kōz olaytirmoq
- kōz oldiga kelmoq
- kōz oldidan otkazmoq
- kōz oldiga keltirmoq
- kōz oldidan otmoq
- kōz olmaslik

- kōz ōngi
- kōz ōngida
- kōz ōngidan ōtkazmoq
- kōz ōngidan ōtmoq
- kōz ōngiga kelmoq
- kōz ōngiga keltirmoq
- kōz oqi
- kōz ostidan
- kōz ostidan
- kōz ostiga (tagiga) olmoq
- kōz ostiga olmoq
- kōz ostiga olmoq
- kōz qiri bilan
- kōz qirinni taşlamoq
- kōz qismoq
- kōz qiymas
- kōz qiymaydigan
- kōz qoraçig'i
- kōz qōrçoq, qōl botir.
- kōz qoraçig'i
- kōz yugurtirmoq
- kōz yummoq
- kōz yummok (qismoq)
- kōz oldi (ōngi)
qorong'ilaşmoq
- kōz oldi/kōz ōngi
- kōz(i)ga çōp solmoq
- kōz(ni) olaytirmoq
- kōza
- kōzdan keçirilmok
- Kōzdan keçirmok
- kōzdan qoçirmaslik
- kōzday
- kōzdek
- kōzdan qoçirmok
- kōzdan qolmoq
- kōzga kōringan ...
- Kōzga kōrinmoq
- kōzga surtmoq
- Kōzga taşlanmoq
- kōzga yoqin
- kōzgu
- kōzga issiq kōrinmoq
- kōzga ōxşab ketmoq
- kōzga qattiq ta'sir qilmoq
- kōzga taşlanmoq
- kōz tagiga olmoq
- kōz taşlamoq
- kōz tegmoq
- kōz tikmoq
- kōz tikmoq
- kōz tikmoq
- kōz tinmoq
- kōz toşlamoq
- kōz trikligida
- kōz tutmoq
- kōz taşlamoq
- kōz uriştirmok
- kōz uzmaslik
- kōz uzmaslik
- kōz uzmay
- kōz uzmaslik
- kōz yormok
- kōz solmoq
- kōz suzmoq
- kōz tagidan
- kōzananak
- kōzbo'yamaçi
- kōzboğ'çi
- kōzboğ'lovçi
- kōzbōyamaçilik
- kōzboylog'ıç
- kōzda tutilmoq
- kōzda tutmoq
- kōzda tutmoq
- Kōzdan ōtkazmoq
- kōzga çolinmoq
- kōzga dori
- kōzga ilmaslik
- kōzga işonmaslik
- kōzga kōringan
- kōzi tirik
- kōzi tor
- kōzi tōrt
- kōzi tōrt (bōlmoq)
- kōzi tōrt bōlmoq
- kōzi tuşmoq
- kōzi tor
- kōzi uçib turmoq
- kōzi uyquga ketmoq
- kōzi xira

- kōzga yoqmoq
- kōzi çig'anog'idan çiqib keta yozmoq
- kōzi ilg'amaslik
- kōzi ilinmoq
- kōzi ketmoq
- kōzi kōr, qulog'i kar
- kōzi kōr, qulog'i kar qilmoq
- kōzi kosasidan çiqib keta yozmoq
- kōzi kōziga tuşmoq
- kōzi moşdek oçilmoq
- kōzi moşdek oçilmoq
- kōzi oç
- kōzi oçilmoq
- kōzi oçiq
- kōzi ojiz
- kōzi ola-qula bölüb ketmoq
- kōzi ōngida
- kōzi ōtkir
- kōzi ōtmaslik
- kōzi ōynamoq
- kōzi pişmoq
- kōzi qiyarda-qiyamay
- kōzi qiymaslik
- kōzi qattiq
- kōzi tegmoq
- kōzi tinmoq
- kōzini olmoq
- kōzini ōynatmoq
- kōzini pişitmoq
- kōzini qamaştirmoq
- kōzini qiymoq
- kōzini şira bosmoq
- kōzini şamg'alat qilmoq
- kōzini tikmoq
- kōzini tōrt qilmoq
- kōzini yog' bosmoq
- kōzini yugurtirmoq
- kōzini yummoq
- kōzini olmay qaramoq
- kōzining bir çekkasi (yon tomoni) bilan qaramoq
- kōzining nurini tōkmoq
- kōzi xonasidan çigay demoq
- kōzi yetmoq
- kōzi yorimoq
- kōzi oçik (2 anlamlı)
- kōzi oçiq ketmoq
- kōzi ola-qula bölmoq
- kōzi xira tortib, kōrolmay qolmoq
- kōzidan ōtkazmoq
- kōziga çöp taşlamoq
- kōziga çolinmoq
- kōziga çöp solmoq
- kōziga isiq kōrinmoq
- kōziga kōrinib ketmoq
- kōziga kōrinib qolmoq
- kōziga kōrinmaslik
- kōziga oq-qora kōrinmaslik
- kōziga ōtday kōrinmoq
- kōziga sovuq kōrinmoq
- kōziga taşlanmoq
- kōziga kōrinmaslik
- kōzikmoq
- kōzini bilmoq
- kōzini bōyamoq
- kōzini çirt yumib
- Kōzini moşdek oçmoq
- kōzini oçmoq
- kōzini olmaslik
- kōznurini tōkmoq
- kōzoynak
- kōzoynakli
- kōzsiz (2 anlamlı)
- kōztaniş
- qora kōz
- qoş qōyaman deb, kōz çiqarmoq
- tikkan kōzlari
- tizzaning kōzi
- tōrt kōz bölmoq
- uzukning kōzi
- yog'oçning kōzi
- yomon kōz
- yomon kōz bilan qaramoq

- kōzining ola-qulasi çiqib ketmoq
- kōzining pahtasi çiqib ketmoq
- kōzining paxtasi çiqmoq
- Kōzining tirikligida
- kōzining oqi qorasi
- kōz-kōz
- kōz-kōz etmoq
- kōz-kōz qilmoq
- kōz-kōzlamoq
- kōzkuloq bolup turmoq
- kōzlamoq; (2 anlamlı)
- kōzlari çanog'ıdan çiqib ketayozmoq
- kōzlari çanog'ıdan çiqor bōlmoq
- kōzni qamaštirmoq
- kōzni yog' bosmoq
- kōzni olmoq
- “Ko'z uçıman ko'zlama, ko'zlaringa zōr kelar. Til uçıman so'zlama; o'zingga zarar kelar [Fozilov 1967, 8].
- Sal narsaga yıg'lab kōzdan yoř tōkma, doim mag'rur yurgin irodang bukma. Çok etib yoqangni öz qōling bilan. Birovning ignayu ipi-la tikma [Fozilov 1967, 30].
- Yaxşı kōz mardni nomarddan ajratar; yaxşini yomondan [Fozilov 1967, 46].
- Otalar sözi; aqlning ko'zi [Fozilov 1967, 95].
- Ko'zing og'risa kolingni tiy. İçing og'risa nafsingni tiy [Fozilov 1967, 127].
- Yolg'onçini sözidan emas, kōzidan bil [Fozilov 1967, 161].
- Qorqoqning kōzi katta, Ahmoqning sözi katta [Fozilov 1967, 164].
- İlmi yōqning kōzi yōq (182).

Kullanıcı ve Sözlük İlişkisi adlı çalışmasında Boz; 2015, s. 42'de “Sözlükbilimi (lexicography), sözlükler ve diğer başvuru kaynaklarını inceleyen akademik bir uzmanlık ve profesyonel bir çalışma alanıdır. Sözlükbilimi, uygulamalı sözlükbilim (lexicographic practice) sözlük hazırlama (dictionary-making) ve teorik sözlükbilim (lexicographic theory) sözlük araştırması (dictionary research) olmak üzere iki temel kola ayrılır. Sözlük hazırlama; alan araştırmaları, tanımlama ve sunma konularını üzerinde durur. Hartmann ve James, bu tanıma “kullanım ve değerlendirme”yi de ekler [Hart-

mann ve James 2002, 95]. Tek dilli sözlük (monolingual dictionary) Burkhanov'a göre genellikle bir dilin sözlüksel öğelerinin, aynı dil kullanılarak tanımlandığı dilbilimsel bir sözlüktür (1998, 155)."

Sözlük bilimi, bir dilin ya da karşılaştırmalı olarak çeşitli dillerin sözvarlığını sözlük biçiminde ortaya koymaya yönelik, bu amaçla yöntemler koyarak uygulama yollarını gösteren bir dil bilim dalıdır [Aksan 2009, 69]. Sözlük bilimi alanında yapılması gereken yenilikler içinde tematik çalışma ön planda olmalıdır. "Bilişsel Dilbilim, bedenleşmiş biliş (embodiment) ilkesine bağlı olarak, zihni ve bilişi bedensel deneyimlerin aracılığıyla incelemekte ve dil, duygu, düşünce gibi soyut hedef alanlarını, insan bedeni gibi somut kaynak alanlara dayanarak incelemektedir. Deneyimlerimiz, sahip olduğumuz bedenlerimizin doğası ve nörolojik yapısı tarafından kısmen biçimlenmekte ve bu durumun biliş üzerinde etkileri olmaktadır. Bu sebeple "bizler sadece algıladığımız ve tasavvur ettiğimiz şeyler üzerine düşünebilir ve konuşabiliriz"¹ [Evans ve Green 2006, 46]. Bu görüşten hareketle, diyebiliriz ki insan bedeni soyut kavramların deneyimlenmesinde ve kavramsallaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır ve insan zihni bedenleşmiş deneyimlerin izlerini taşımaktadır" [Baş 2016, 18].

Bir bedenin dünyaya açılan en önemli organı olan "göz"ün başta deyimler olmak üzere bütün söz varlığı öğeleriyle kavramsallaşması ve hangi yollarla kullanıldığını Bilişsel Dilbilim açısından incelemek yerinde olacaktır. Türkçe ya da Özbekçe konuşan veya öğrenenlerde oluşan bilişsel şemalar oluşturulması gerekmektedir.

Bu bağlamda tematik olarak tespit edilen söz varlığı öğelerinin kavramsal çerçevede ele alınması gerekir. Bütün insanların ortalama sahip olduğu duyguları yansıtan *arzu, cesaret, duygulanma, duygusuzluk, güven, hayal kırıklığı, hayranlık, hayret, kıskançlık, korku, nefret/ hoşlanmama, öfke, özlem rahatlama, sevgi/hoşlanma, sevinç, sıkıntı, umut, utanma, üzüntü* vb. kavramları ifade eden deyimlerin tespit edilerek karşıladıkları anlamla örtüştürerek kavramsallaştırmaya ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Kavramsallaştırma yoluyla hem ana dili olarak hem de yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kolaylık sağlanmış olur. Kavramsallaştırma amacıyla Türkiye Türkçesinde duygu türlerine göre şu örnekleri verilmektedir:

Arzu: gözleriyle yemek, göz koymak,

Cesaret: gözü kara çıkmak, gözü pek,

Duygulanma: gözleri dolmak, gözleri yaşarmak

Duygusuzluk: gözünün yaşına bakmamak, göz kırpmadan

Güven: *gözü tutmak, gözü kesmek*

Hayal kırıklığı: *gözü açık gitmek, gözünde kalmak*

Hayranlık: *göz kamaştırıcı, gözünü alamamak*

Hayret: *gözlerine inanmamak, gözleri fal taşı gibi açılmak*

Kıskançlık: *göze diken olmak, kem gözle bakmak*

Korku: *gözü korkmak, gözü arkada kalmak*

Nefret/ Hoşlanmama: *gözü görmez olmak, gözden düşmek*

Öfke: *gözü kızmak, gözünü kan bürümek*

Özlem: *gözünde tutmek, gözü yollarda kalmak*

Rahatlama: *gözü gönlü açılmak*

Sevgi/Hoşlanma: *iki gözüm, göz bebeğim, göze girmek*

Sevinç: *gözleri parlamak, gözlerinin içi gülmek*

Sıkıntı: *gözü çıkmak, dünya gözüne zindan olmak*

Umut: *(birinin) gözünün içine bakmak*

Utanma: *gözlerinin içine kadar kızarmak” [Baş 2016, 27].*

Özbekçede duygu türlerine aşağıdaki deyimleri örnek olarak belirtmek mümkündür.

Arzu: *kōzi tuşmoq*

Güven: *kōzda tutmoq*

Hayal kırıklığı: *kōzi oçiq ketmoq*

Hayranlık: *kōzini olmay qaramoq*

Hayret: *kōzga işonmaslik, kōzi moşdek oçilmoq*

Kıskançlık: *kōzining bir çekkasi (yon tomoni) bilan qaramoq*

Öfke: *kōz oçirmaslik*

Özlem: *kōz uzmaslik*

Sevgi/Hoşlanma: *kōzga yoqmoq*

Umut: *kōziga isiq kōrinmoq*

Utanma: *kōzi ola-qula bōlmoq*

‘Göz’ün duygusal durumların yansıtılmasında, 20 farklı duygu türünün ifadesinde kullanılmasından dolayı anlatım gücü bakımından pek edebî türde (şiir, roman, hikâye vb.), şarkı sözlerinde sıkça yer almaktadır. Duyguların gizlenemediği ve dünyanın her yerinde gözlerin dilinin aynı olduğu anlaşılmaktadır. Hissedilen gerçek duyguları gözler yansıtır ve asla saklayamaz. İnsanlar, sözün yeterli olmadığı anlarda duygularını gözleri aracılığıyla aktarır karşısındakilere.

Yorum ve Açıklamalar

“Kökeni Milat öncesine dayanan sözlük bilimi, dil biliminin başlıca araştırma alanlarından biridir. Sözlük bilimi, bir dilin ya da karşılaştırmalı olarak farklı dillerin sözvarlığını ortaya koyma ama-

cıyla teorik ve uygulamalı çeşitli yöntemler üzerinde çalışılan bilim dalıdır [Nalbant ve Ağca 2020, 95]” Türkiye Türkçesinde ve Özbekçede yalnızca “göz” kelimesi ile oluşmuş söz varlığı ögelerinin bu iki yazı dilinin hazırlanan en geniş sözlükleri çerçevesinde tespit edilmiş ve değerlendirilmiş olup TT’de 390, Özb.’de 253’dir. Aslında bu nicel ölçü yerine nitel özelliklere de dikkat etmek gerekir. Diğer yandan sözlük bilimi alanında yapılan çalışmalar da bu tür karşılaştırmalı dil ve söz varlığı ögelerinin tespiti çalışmalarında yeni yöntemlere başvurmanın çok gerekli olduğunu göstermektedir. Bizim çalışmamızın sınırlılıkları çerçevesinde elde edilen veriler yukarıdaki gibidir. Çalışmamızda yer alan söz varlığı ögelerinin içinde çoğunlukla deyimler yer almaktadır. Bu durumda deyimlerin özelliklerinden kısaca söz edecek olursak, deyimlerin diğer söz varlığı ögelerine göre çok ayrı özellikleri olduğu, en az iki kelimedenden oluştukları bilinmektedir. Çoğunlukla tamlama veya cümle hâlinindedir. Deyimi oluşturan kelimeler, genellikle sözlük anlamlarından uzaklaşıp özel bir anlam oluştururlar ve sahip oldukları dil yapıları da değişmez. Deyimler bir kavramı, bir duyguyu veya bir durumu gerçek anlamları dışında dile getirirler, dile mecaz yoluyla anlatım güzelliği kazandırır.

“Göz” ile oluşan deyimlerin yalnızca “sözlük bilimi” açısından değil “bilişsel dilbilim”in araştırma alanına da girmelidir. Aynı dilin kollarından olup derin bir edebî geçmişe ve anlatım gücüne sahip olan çağdaş Türk yazı dillerindeki insanların sahip olduğu duyguları yansıtan *arzu, cesaret, duygulanma, duygusuzluk, güven, hayal kırıklığı, hayranlık, hayret, kıskançlık, korku, nefret/ hoşlanmama, öfke, özlem rahatlama, sevgi/hoşlanma, sevinç, sıkıntı, umut, utanma, üzüntü* vb. kavramlarla örtüşen söz varlığı ögelerinin tespiti ve bunların daha işlevsel nitelikte kullanımı için çeşitli yollar aranması gerektiği görülmektedir. Saydığımız 20 değişik duygu evrensel insanî duygulardır. Söz konusu insani duyguların söz varlığı ögeleri içinde özellikle deyimler aracılığıyla aktarılması, yazılı veya sözlü dilde anlatımı güçlendirmek, anlaşılır biçimde hedef kitleye sunmak için çalışmalar yapılmalıdır. “Türkçede Göz Sözcüğünün Deyimler Aracılığıyla Kavramsallaştırılması” [Baş 2016] adlı bilimsel makalesinde bu konuya ayrıntılı biçimde değinmiştir.

Akraba diller arasında sözlüklerin karşılaştırıp araştırılması, güncellenmesi, modern sözlük hazırlama yöntemlerinin hızla uygulanması gerekmektedir. Çünkü söz varlığı ögelerinin zenginleştirilmesi bakımından konu önemlidir. Modern Türk lehçelerinin anlatım gücü birbirinden yararlanacağı söz varlığı

öğeleri ile daha da artacaktır. “Sözlük araştırması ise; sözlük tarihi, tipolojisi, eleştirisi ve kullanımı konularıyla ilgilenir. Ancak ikisi arasında sınır belirlemek güçtür ve bu iki alan mesleki eğitimde, topluluklarda, konferanslarda ve yayınlarda birbirlerini destekler [Hartmann ve James 2002, 85-86]. “Sözlükbilimi, her biri kendine özel teori ve uygulama alanına sahip birçok alt dala ayrılır. Bu dallardan biri de tek dilli sözlükbilimidir (monolinguallexicography). Tek dilli sözlükbilimi, tek dilli sözlüklerin hazırlanması, tasarımı, derlenmesi ve teorisi ile ilgilenir” [Burkhanov 1998, 156]. [Akt: Boz 2015, 42]. Bu tanımla çerçevesinde tekli, iki dilli, karşılaştırmalı, sözlükler gün geçtikçe önemini artırmaktadır.

“Sözcükler, dilin gizemli aynı zamanda hayranlık uyandıran sesler örüntüsünün hayat bulmuş şekilleridir. İnsanoğlunun anlama, anlatma ve anlamlandırma sürecinde ihtiyaç duyduğu sözcükler tarihi akış içerisinde birtakım etkilere maruz kalmıştır. Sözcüklerin kimi sosyokültürel yapıdaki değişimlerle birlikte zaman içerisinde kullanımdan düşmüş; kimi fonetik, morfolojik ve semantik değişimlere uğramış; kimi de hiç değişmeden günümüze kadar gelmiştir. Özellikle Türk dili gibi eski ve zengin dillerin söz varlığı, birçok etkene bağlı olarak önemli değişim ve gelişim süreçlerinden geçmiştir. Dilin canlı ve sosyal yapısı bu hareketliliği sürekli ve zorunlu kılmıştır. Türü eserler aracılığıyla takip ettiğimiz bu değişimin belki de en önemli tanıkları, dilin dolayısıyla da toplumun hafızası olan sözlüklerdir. Belli bir amaç ve sisteme göre düzenlenmiş sözcük dizgesi diyebileceğimiz sözlükler; bir milletin dil, kültür ve edebiyatına dair malzemeyi içinde barındırır [Kaynak 2021, 80]. Türkiye Türkçesi ve Özbekçedeki organ adlarıyla oluşan söz varlığı öğelerinden başlayarak karşılaştırmalı tematik sözlüklerin yazılmasıyla anlatım zenginliği kendiliğinden oluşacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Bize göre “göz” kelimesiyle oluşan başta deyimler olmak üzere bütün söz varlığını oluşturan öğelerin eşdizimlerinin tespit edilerek hazırlanması gerekir. Çağdaş usullerle yapılan sözlük bilimi çalışmaları, dijital sistem içinde derlem dilbilimi çalışmalarıyla desteklenerek modern teknolojinin de katkısıyla söz varlığı öğelerinin tespiti elde edilebileceğini göstermektedir.

Tematik ve karşılaştırmalı dil yapılarına ve leksikolojik çalışmalara daha çok yer verilmelidir.

Sözlükçülük çalışmalarının dijital sistemde yaygınlaştırılması şarttır.

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, 20 Temmuz 2023 tarihinde güncellenmiş olup her gün yeni kelimeler yeni kavramlara ve yabancı kelimelere karşılıklar bulunarak sözlük zenginleşmektedir. Buna benzer biçimde Özbekçenin de

Derlem Dilbilimi ya da uluslararası terimle ifade edilen “Corpus Linguistik” alanında disiplinler arası çalışmalara yer verilmelidir.

Türkiye Türkçesinde tespit edilen 390, Özbekçede 253 deyim, atasözü, kalıp söz, birleşik kelime ve diğer söz varlığı öğelerinin tespit edilmiş olsa da Derlem (Corpus) çalışmalarıyla Özbekçede de en az Türkiye Türkçesindeki kadar sayıda sözvarlığına olabileceği düşünülmektedir.

Sözlüklerin güncellenmesi sırasında izlenen yöntemin değişmemesi hâlinde dijitalleşme çağında sözlükbilimi alanında çok geri kalınmış olacaktır.

Kaynakça

- Aksoy, Ö.A. 1993. *Atasözleri ve Deyimler*. İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Aksoy, Ö. A. 1991. *Atasözleri ve Deyimler*. İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Baş, M. 2016. “Türkçede Göz Sözcüğünün Deyimler Aracılığıyla Kavram-sallaştırılması”. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi* 27 (2): 17-37. 10.18492/dad.282139
- Begmatov, E., Madvaliyev A., ve diğerleri. 2006. *Ўзбек тилининг изоҳли луғати, Ozbek Tilining Izohli Lug'ati*. 5 Tom. A. Madvaliyev tahriri ostida, Taşkent.
- Boz, E. 2015. *Kullanıcı ve Sözlük İlişkisi*. Erdem (69), 41-52. <https://doi.org/10.32704/erdem.536837>
- Nalbant, V. M., Ağca, M. 2020. “Eski Uygur Türkçesi Metinlerinin Sözlükselliği ve Sözlük Yöntemi: Metin İçi Sözlük”. *Türkbilgi* 39: 95-105.
- Rahmatullayev, Ş. (1978). *Ўзбек Tilining İzohli Frazеologik Lug'ati*, 133-151. Taşkent: Okutuvçi.
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük* <https://sozluk.gov.tr/>
- Varoğlu, G. 2013. “Japoncada “Hara” Türkçede “Karın” Sözcüğü ile Oluşan Deyimlerin Kavramsal /Anlamsal Karşılaştırması; Conceptual/Semantic Comparison Between Japanese And Turkish Idioms Including The Words “Hara” And “Karın”. *Dil Dergisi* 161: 34-49. https://Doi.Org/10.1501/Dilder_0000000196
- Фозилов, М. 1967. *Ақл ақлдан қувват олади. Ҳикматли сўзлар, афоризмлар ва мақоллар*. Тошкент: Ўзбекистон.
- Kaynak, M. 2021. “Ana Çizgileriyle Sözlük Bilimi ve Türk Sözlükçülüğü”. *Kafdağı* 6 (1): 79-101. <https://Doi.Org/10.51469/Kafdağı.755708>

Idioms and Compound Words Formed with the Word Eye in Turkey Turkish and Uzbek Vocabulary

Muhittin Gümüş¹

Abstract

Lexicography studies are carried out within the framework of different methods and procedures compared to previous years. Accordingly, the methods of quantitative and qualitative research on the relationships between languages are also changing. The science and art of coding the words in a language and making a dictionary in a sequential and annotated manner is called lexicography or lexicography. The value of dictionaries is indisputable in carrying all the elements of a nation's culture and therefore its language, that is, its vocabulary, from the past to the future. However, it is thought that it is necessary to prepare a dictionary of the elements that make up the vocabulary not only in alphabetical order but also thematically.

The aim of this study is to identify idioms and compound words formed with the word “eye” in Turkey Turkish and Uzbek and to establish thematic relationships between vocabulary items. Considering the differences between historical dictionaries and modern lexicography studies, it is presented that thematic dictionary studies will play an important role in creating texts aimed at gaining and developing reading-comprehension and listening-comprehension skills for the purpose of language teaching, using vocabulary items formed with the word “eye”. The importance of including corpus linguistics studies, especially for the preparation of thematic language dictionaries, has been emphasized.

Key words: *lexicography, eye in idioms, corpus linguistics, thematic dictionaries, eye in Turkish and Uzbek language.*

References

Aksoy, Ö.A. 1993. *Atasözleri ve Deyimler*. İnkılap Yayınevi, İstanbul.

---

¹*Muhittin Gumush* – Doctor of Sciences in Philology, Professor, Kyrgyz-Turkish Manas University, Faculty of Letters, Department of Translation and Interpretation, Lecturer, Bishkek-Kyrgyzstan.

E-mail: muhittin.gumus@manas.edu.kg

ORCID ID: 0000-0002-0991-2642

For citation: Muhittin Gumush. 2023. “Idioms and Compound Words Formed with the Word Eye in Turkey Turkish and Uzbek Vocabulary”. *Uzbekistan: Language and Culture* 4: 6 – 25.

- Aksoy, Ö. A. 1991. *Atasözleri ve Deyimler*. İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Baş, M. 2016. "Türkçede Göz Sözcüğünün Deyimler Aracılığıyla Kavram-sallaştırılması". *Dilbilim Araştırmaları Dergisi* 27 (2): 17-37. 10.18492/dad.282139
- Begmatov, E., Madvaliyev A., ve diğerleri. 2006. Ўзбек тилининг изоҳли луғати, O'zbek Tilining Izohli Lug'ati. 5 Tom. A. Madvaliyev tahriri ostida, Taşkent.
- Boz, E. 2015. *Kullanıcı ve Sözlük İlişkisi*. Erdem (69), 41-52. <https://doi.org/10.32704/erdem.536837>
- Nalbant, V. M., Ağca, M. 2020. "Eski Uygur Türkçesi Metinlerinin Sözlüksel-liği ve Sözlük Yöntemi: Metin İçeri Sözlük". *Türkbilgi* 39: 95-105.
- Rahmatullayev, Ş. 1978). *Özbek Tilining İzohli Frazеologik Lug'ati*, 133-151. Taşkent: Okutuvchi.
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük* <https://sozluk.gov.tr/>
- Varoğlu, G. 2013. "Japoncada "Hara" Türkçede "Karın" Sözcüğü ile Oluşan Deyimlerin Kavramsal /Anlamsal Karşılaştırması; Conceptual/Semantic Comparison Between Japanese And Turkish Idioms Including The Words "Hara" And "Karın". *Dil Dergisi* 161: 34-49. https://Doi.Org/10.1501/Dilder_0000000196
- Фозилов, М. 1967. *Ақл ақдан қувват олади*. Ҳикматли сўзлар, афоризмлар ва мақоллар. Тошкент: Ўзбекистон.
- Kaynak, M. 2021. "Ana Çizgileriyle Sözlük Bilimi ve Türk Sözlükçülüğü". *Kafdağı* 6 (1): 79-101. <https://Doi.Org/10.51469/Kafda-gi.755708>

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochta-siga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda “tarjima muallifniki”

shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida ( ) satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [ ] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

VII. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

VIII.1. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*, Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya, kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'anijon, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq mualliflari bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismlari to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda birinchi muallif ismi yoziladi va "boshqalar" deb ko'rsatiladi.

[Familiya va boshqalar kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*, Olim To'laboyev muharrirligida, 174–184. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*.

Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mamatov 2018, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VIII.2. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 – 8. Toshkent.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 – 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

VIII.3. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati” gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro‘yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo‘yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo‘lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko‘rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. “Jomiy “Xamsa” yozganmi?.” *O‘zbekiston adabiyoti va san’ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. “Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi”. *UZA: O‘zbekiston Milliy axborot agentligi*, 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so‘ngida foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro‘yxati ikki qismdan iborat bo‘lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko‘rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini “The Chicago Manual of Style, 16th Edition” qo‘llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko‘rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: language and culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s).

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of *The Chicago Manual of Style*, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: *Title of the Book*. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name, Year. pp. Price, ISBN:, (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.

Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.

Level 3. Modified “down” style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.

Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, “Author’s own” translations of quoted texts should be noted as such.

- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.

- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.

- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.

- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([ ]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):

Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.

Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.

Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.

3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.

Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

1) There is one space after sentence punctuation and not two.

2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.

3) For parentheses within parentheses, use brackets ([ ]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. (“and others”):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. “Handbook on Canvassing for the Consulship.” In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of *University of Chicago Readings in Western Civilization*, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a

chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders>

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439–58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405–50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

IZOHLAR

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi tomonidan 0936-raqam bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga kiritilgan (30.10.2021. № 308/6).

Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko'chasi 103-uy.

Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

E-mail: uzlangcult@gmail.com

Bosishga 30.12.2023-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 70x100 1/16, Ofset bosma. "Cambria" garniturasida.
Shartli b.t. 7,51. Nashr b.t. 7,62.

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali tahririyatida
tayyorlandi va sahifalandi.

"YASHNOBOD NASHR" bosmaxonasida chop etildi.

Adadi 300 nusxa. Buyurtma №2.

Bosmaxona manzili: Toshkent shahar Yashnobod tumani,
58-a harbiy shaharcha.